

1000
JAHRE LAT
GÓRNYCH ŁUŻYC
OBERLAUSITZ

Interreg
Polska-Saksonia
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Dziedzictwo Milczan i Biezuńczan
Das Erbe der Milzener und Besunzane

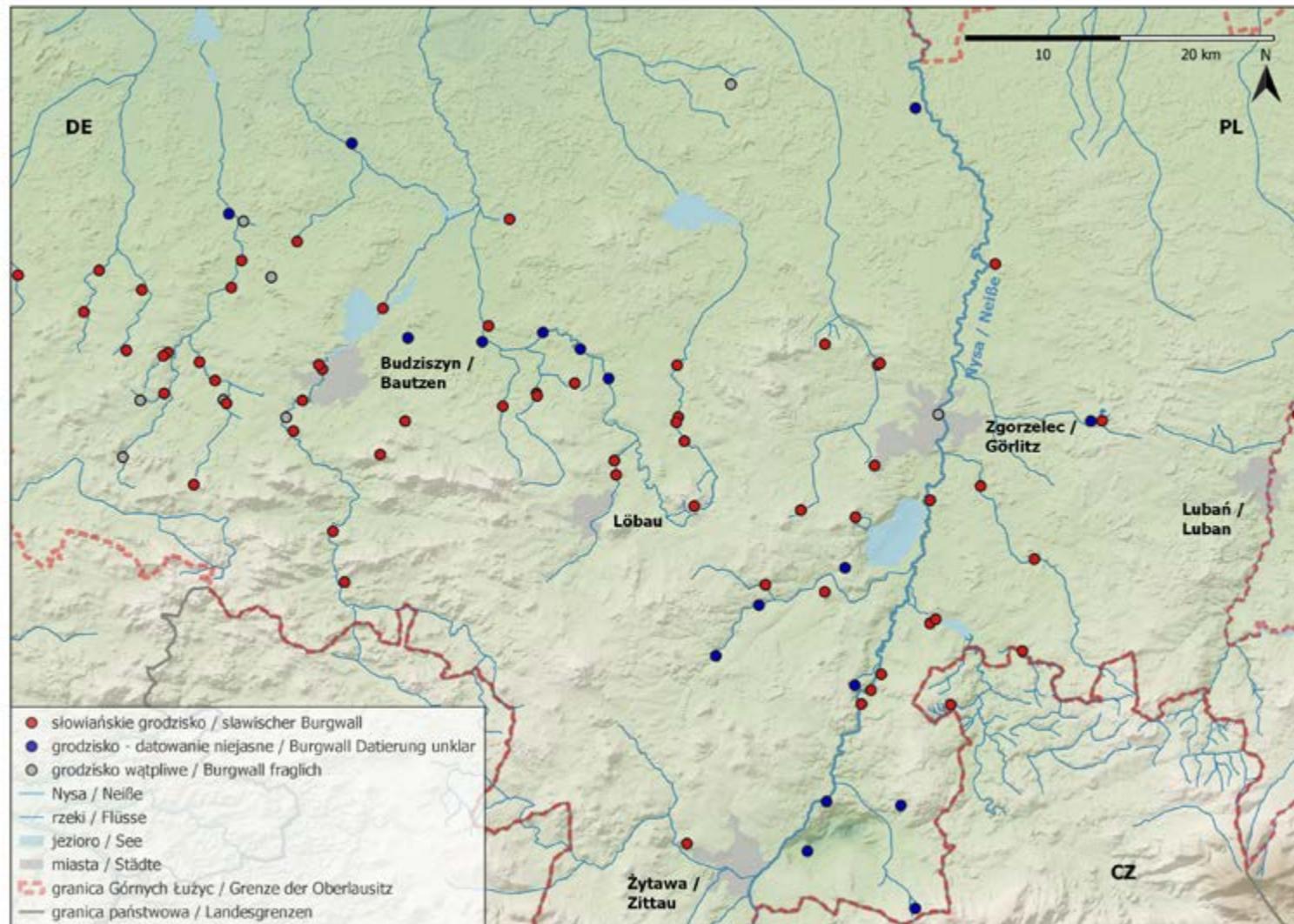
1000 LAT TEMU
NA GÓRNYCH ŁUŻYCACH
VOR 1000 JAHREN
IN DER OBERLAUSITZ

Korzenie Górnych Łużyc

Górne Łużyce to kraina historyczno-geograficzna położona u styku obecnych granic Niemiec, Czech i Polski. Współczesna nazwa tej krainy i jej odrębność kulturowa ukształtowały się w późnym średniowieczu. Jednak kulturowe korzenie dzisiejszych Górnych Łużyc są o wiele starsze. Sięgają początków sąsiedztwa niemiecko-czesko-polskiego w XI wieku, a także czasów jeszcze dawniejszych – funkcjonowania słowiańskich wspólnot plemiennych Milczan i Biezuńczan, które tworzyły we wczesnym średniowieczu* południowo-wschodnią część kręgu kulturowego Słowiańszczyzny potabskiej.

* W Polsce okres średniowiecza dzieli się na dwa podokresy: wczesne średniowiecze (VI–XII w.) i późne średniowiecze (XIII–XV w.). Nieco inaczej jest to ujmowane w Niemczech, gdzie pomiędzy wczesnym a późnym średniowieczem wydzielono podokres pełnego średniowiecza (XI – 1. połowa XIII w.).

Wybrane stanowiska archeologiczne na Górnych Łużycach (opr. J. Rottig)

Die Wurzeln der Oberlausitz

Die Oberlausitz ist eine historisch-geografische Region, die im heutigen Grenzraum zwischen Deutschland, Polen und der Tschechischen Republik liegt. Der gegenwärtige Name und ihre kulturelle Identität kristallisierten sich im späten Mittelalter heraus. Die kulturellen Wurzeln der heutigen Oberlausitz sind aber viel älter. Sie gehen auf die Anfänge der deutsch-böhmisch-polnischen Nachbarschaft im 11. Jahrhundert und auch auf die noch älteren Zeiten der slawischen Stammesgemeinschaften der Milzener und Besunzane zurück, welche im Frühmittelalter* im südöstlichen Teil des Kulturkreises der Elbslawen siedelten.

Ausgewählte archäologische Stätten in der Oberlausitz (bearb. J. Rottig)

* In Polen wird das Mittelalter in zwei Perioden unterteilt: das Frühmittelalter (6.-12. Jh.) und das Spätmittelalter (13.-15. Jh.). Etwas anders wird es in Deutschland aufgefasst, wo zwischen dem Früh- und Spätmittelalter noch eine Zwischenperiode – das Hochmittelalter (ab Mitte 11. Jh. – 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts) – eingefügt ist.

Początki bytności i życie codzienne Słowian na Górnych Łużycach we wczesnym średniowieczu to zagadnienia badane przez polsko-niemiecki zespół naukowców realizujących projekt „1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta”. Niektóre z efektów pracy w polskiej części Górnych Łużyc prezentujemy poniżej, opierając się przy tym na wiedzy historycznej oraz wynikach badań archeologicznych i przyrodniczych.

Skąd i kiedy Słowianie przybyli na Górne Łużycy? Już w VII wieku penetrowali tereny nad środkową Łabą, wędrując z biegiem rzeki od strony Kotliny Czeskiej. W VIII wieku wyspowo zasiedlali już całą Słowiańszczyznę połabską, a w IX–X wieku ich osadnictwo uległo wyraźnemu zagęszczeniu. W IX wieku Słowianie zwrócili większą uwagę na podgórskie partie dorzeczy Szprewy i Nysy Łużyckiej. Pogórza Gór

łzerskich, Żytawskich i Łużyckich były wówczas prawie niezasiedlone przez ludzi, bowiem mieszkające tam u schyłku starożytności społeczności germańskich Burgundów i Wandalów opuściły te ziemie w okresie tzw. wędrówek ludów (IV–V wiek) – translokacji barbarzyńskich plemion z obszaru na północ od Alp w obręb upadającego Cesarstwa Rzymskiego.

Krajobrazy wczesnego średniowiecza

Co przyciągnęło Słowian na Górne Łużycy? Podobnie jak ich germańscy poprzednicy, tworzyli społeczności na wskroś rolnicze. Pogórze oferowało urodzajne gleby i klimat dogodny dla uprawy roli. Okoliczne puszcze dostarczały drewna będącego nie tylko podstawowym materiałem budowlanym, ale i paliwem oraz materiałem do produkcji rzemieślniczej. Ziemia kryła potrzebne surowce mineralne, jak glina i ruda żelaza. Środowisko naturalne Górnych Łużyc oferowało przybyszom wszystko, czego potrzebowali do stworzenia samowystarczalnych ekonomicznie enklaw osadniczych.

Die Ursprünge und das Alltagsleben der Slawen in der Oberlausitz sind Gegenstand der Forschung des deutsch-polnischen Wissenschaftler*Innen-Teams im Projekt „1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte“. Im Folgenden werden einige Ergebnisse der Arbeit im polnischen Teil der Oberlausitz vorgestellt, die auf den historischen Kenntnissen sowie den Ergebnissen archäologischer und naturkundlicher Forschungen beruhen.

Woher und zu welchem Zeitpunkt kamen die Slawen in die Oberlausitz? Bereits im 7. Jahrhundert drangen sie aus dem Böhmischem Becken kommend flussabwärts in das Gebiet entlang der mittleren Elbe vor. Ab dem 8. Jahrhundert setzte im gesamten elbslawischen Gebiet eine inselartige Besiedlung ein, die sich im Laufe des 9. bis 10. Jahrhunderts erheblich verdichtete. Im 9. Jahrhundert wandten sich die Slawen zunehmend den Vorgebirgspartien der Einzugsgebiete der Spree und der Lausitzer Neiße zu. Das Vorland des Iser-, Zittauer und Lausitzer Gebirges war damals von Menschen fast unbewohnt, denn die dort lebenden, spätantiken germanischen Stämme der Burgunden

und Vandalen hatten das Gebiet nördlich der Alpen im Zuge der sogenannten Völkerwanderung (4.-5. Jh.) in Richtung des zusammenbrechenden Römischen Reiches verlassen.

Landschaften des Frühmittelalters

Was zog die Slawen in die Oberlausitz? Ähnlich wie bei ihren germanischen Vorgängern war die slawische Gesellschaft durch und durch landwirtschaftlich geprägt. Das Gebirgsvorland bot fruchtbaren Boden und ein für den Ackerbau geeignetes Klima. Die umliegenden Wälder lieferten Holz, das nicht nur als grundlegendes Baumaterial, sondern auch als Energierohstoff und Material für die Handwerksproduktion diente. Der Boden enthielt die notwendigen Bodenschätze wie Ton und Eisenerz. Die natürliche Umwelt der Oberlausitz bot den Neuankömmlingen also alles, was sie brauchten, um wirtschaftlich autarke Siedlungsenklaven zu errichten.

Czy względy ekonomiczne były decydujące w słowiańskiej migracji na Górne Łużyce? Wiek VIII i IX to czasy, kiedy Słowianie połabscy znaleźli się w bezpośredniej strefie wpływów państwa Franków, z którego wschodniej części powstały Niemcy. Około 800 roku, za czasów panowania Karola Wielkiego, wschodnią granicą państwa frankijskiego stał się dolny bieg Łaby oraz Soława. Ekspansja Franków powodowała szereg wojen. Opór stawiali nie tylko Słowianie połabscy, ale również germańscy Sasi, Turyn-gowie i Fryzowie – zawierający niekiedy sojusze ze Słowianami przeciwko Frankom. Ci ostatni nierzadko też sprzymierzali się ze Słowianami np. przeciwko Sasom, a i plemiona słowiańskie często walczyły między sobą i napadały na germańskich sąsiadów. Wojny te zapewne niejednokrotnie wymuszały poszukiwanie spo-

kojniejszych miejsc do życia. Mogły nimi stać się Górne Łużyce, które we wczesnym średnio-wieczu za sprawą porośniętych puszciami gór na południu oraz rozległych i równie lesistych bagien na północy, pozostawały w pewnej izo-lacji geograficznej od sąsiednich terytoriów.

Na całym Połabiu osiedla słowiańskie były wówczas budowane nad rzekami, których doliny stanowiły szlaki komunikacyjne. Na Górnych Łużycach większość osad była otaczana fortyfikacjami. Taką formę osady nazywamy grodem, a jej pozostałości – grodziskiem. Gród przydawał się nie tylko jako miejsce schronienia podczas wojny. W czasach pokoju był widowym znakiem jedności lokalnej wspólnoty sąsiedzkiej, która łożyła na jego budowę i utrzymanie, a także był miejscem, gdzie spotykano się na ważne wydarzenia, jak święta czy wiece.

Waren wirtschaftliche Gründe ausschlaggebend für die slawische Zuwanderung in die Oberlausitz? Im 8. und 9. Jahrhundert befanden sich die Elbslawen im direkten Einflussbereich des Fränkischen Reichs, aus dessen östlichem Teil später Deutschland hervorging. Um das Jahr 800, während der Herrschaft Karls des Großen, verschob sich die Grenze des Frankenreiches bis an den unteren Lauf der Elbe und die Saale. Infolge dieser fränkischen Expansion gerieten die slawischen Stämme in lose Abhängigkeiten, was eine Reihe von Konflikten auslöste. Widerstand leisteten nicht nur die Elbslawen, sondern auch die germanischen Sachsen, Thüringer und Friesen, welche sich manchmal mit den Slawen gegen die Franken verbündeten. Die Letzteren schlossen sich nicht selten auch mit den Slawen z.B. im Kampf gegen die Sachsen zusammen. Häufig bekämpften sich die slawischen Stämme aber auch untereinander und griffen ihre germanischen Nachbarn an. Diese Kriege veranlassten

die Menschen wohl dazu, nach friedlicheren Orten zum Leben zu suchen. Zu einem solchen könnte die Oberlausitz geworden sein, die im Frühmittelalter durch das waldbedeckte Gebirge im Süden und die weiten, ebenfalls bewaldeten Sümpfe im Norden eine gewisse geographische Isolation von den Nachbarterritorien bot.

Im gesamten Elbslawischen Raum errichteten die Menschen ihre Siedlungen entlang der Flüsse, deren Täler als Transportwege dienten. In der Oberlausitz wurden die meisten Siedlungen von Befestigungen umgeben. Eine solche Siedlungsform wird als Burg, und ihre Überreste als Burgwall bezeichnet. Die Burg diente nicht nur als Zufluchtsort in Kriegszeiten. In Friedenszeiten war sie ein sichtbares Zeichen der Einheit der örtlichen Nachbarschaftsgemeinschaft, die für ihren Bau und Unterhalt aufkam. Sie war auch ein Ort, an dem man sich zu wichtigen Ereignissen wie Festen oder Versammlungen traf.

Milczanie i Biezuńczanie

Choć archeolodzy zdobywają ogrom informacji o funkcjonowaniu Słowian połabskich we wczesnym średniowieczu, to jednak, jak można obserwować poprzez analizę materialnych świadectw przeszłości, nie potrafili nazwać poszczególnych plemion. W tym w sukurs archeologom przyszli historycy i językoznawcy. Badając zapiski kronikarskie i analizując nazwy miejscowe, już w XVIII wieku zaproponowano, jak wyglądać mogła geografia plemienna Górnych Łużyc.

Przyjmuje się, że w dorzeczach górnych biegów Czarnej Elstery i Szprewy, w okolicach dzisiejszego Budziszyna (*Bautzen*) mieszkało wówczas plemię Milczan. Zaś nad Nysą Łużycką, w okolicach dzisiejszego Zgorzelca/Görlitz żyli Biezuńczanie. Według tzw. Geografa Bawarskiego – mnicha, który około połowy IX wieku sporządził dokument pt. *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* (Opis grodów i ziem z północnej strony Dunaju), Milczanie mieli posiadać trzydzieści osad (grodów?), zaś Biezuńczanie – zaledwie dwie.

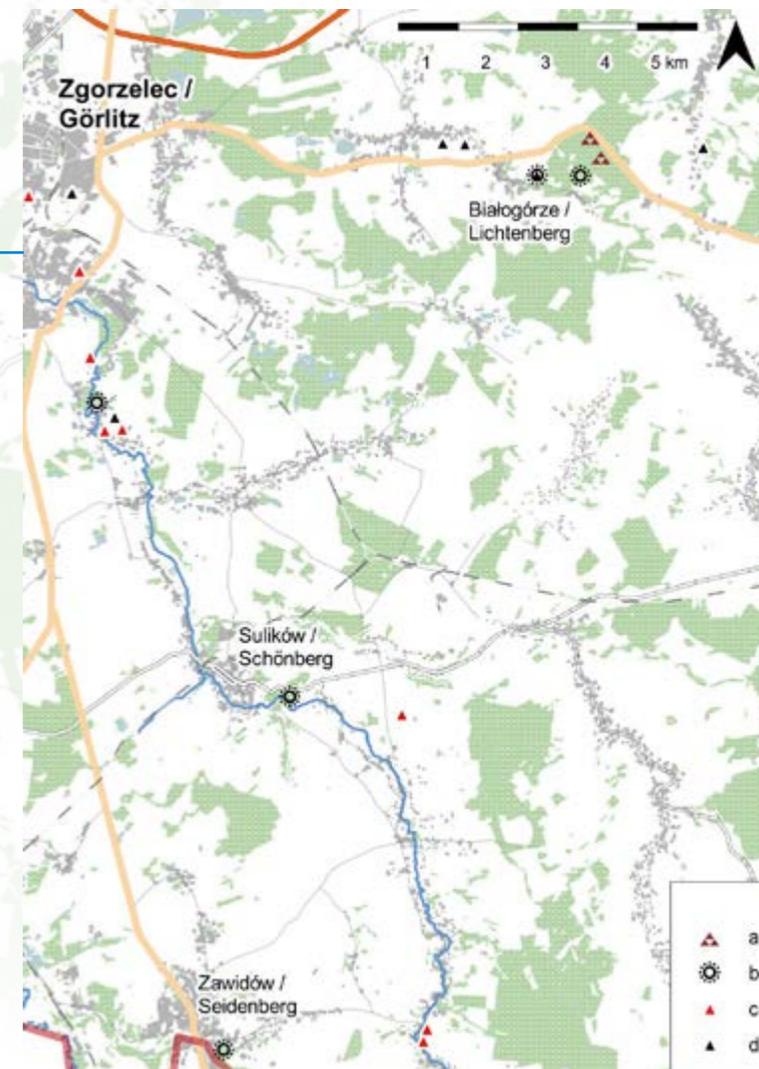
Milzener und Besunzane

Obwohl Archäologen eine Fülle von Informationen über das Leben der Elbslawen im Frühmittelalter herausgefunden haben, konnten sie, allein anhand der materiellen Zeugnisse der Vergangenheit die einzelnen Stämme nicht benennen. Hier kamen Historiker und Sprachwissenschaftler den Archäologen zu Hilfe. Geschichtswissenschaftler und Ortsnamenforscher beschäftigten sich bereits im 18. Jahrhundert mit der Oberlausitzer Stammesgeographie.

Es wird angenommen, dass in den Einzugsgebieten des Oberlaufs der Schwarzen Elster und der Spree, im Raum des heutigen Bautzen, damals der Stamm der Milzener lebte. An der Lausitzer Neiße hingegen, in der Gegend des heutigen Görlitz, lebten vermutlich die Besunzane. Nach dem sogenannten Bayerischen Geographen – einem Mönch, der um die Mitte des 9. Jahrhunderts die Schrift mit dem Titel *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* (Beschreibung der Burgen und Länder am nördlichen Ufer der Donau) verfasste, sollen die Milzener dreißig Siedlungen (Burgen?) gehabt haben, und die Besunzane lediglich zwei.

Lokalizacja stanowisk archeologicznych badanych w ramach projektu „1000 lat Górnych Łużyc”: a – cmentarzysko kurhanowe, b – grodzisko, c – osada, d – ślad osadnictwa (opr. R. Biel)

Lage der im Rahmen des Projekts „1000 Jahre Oberlausitz“ untersuchten archäologischen Stätten: a – Hügelgräber, b – Burgwall, c – Siedlung, d – Siedlungsspur (bearb. R. Biel)

Poza notatką u Geografa Bawarskiego, Biezuńczanie nie byli więcej wspominani w dokumentach. Lokalizację ich siedzib oparto o analizę nazw geograficznych, np. wsi Biesnitz – obecnie dzielnicy Görlitz. Co się z nimi stało? Niewykluczone, że podbili ich Milczanie w trakcie wojny w latach 936–950 pomiędzy księciem Czech Bolesławem I Srogim a księciem Saksonii i królem Niemiec Ottonem I. Zwycięzcy Milczanie byli wówczas poddani Ottonowi I, któremu płacili podatki, zachowując jednak pewną autonomię. Wówczas też całe późniejsze Górne Łużyce – krainę pomiędzy rzekami Pulsnitz na zachodzie a Kwisą na wschodzie zaczęto nazywać Milskiem – krajem Milczan.

O panowanie nad Milskiem i Łużycami (dzisiejszymi Dolnymi Łużycami) w roku 1002 rozgorzała kolejna wojna. Tym razem napastnikiem był polski książę Bolesław Chrobry, zaś drugą stroną konfliktu tworzyła koalicja niemiecko-czeska. Wojny o Milsko i Łużyce zakończyły się 30 stycznia 1018 r. zawarciem Pokoju w Budziszynie, w efekcie którego region ten pozostał przy Polsce do roku 1031. Wtedy to, po podboju przez cesarza Konrada II, Milsko przyłączono do Marchii Miśnieńskiej. Ostatnia historyczna

wzmianka o Milczanach pochodzi z roku 1131, w związku z budową lub przebudową zgorzeleckiego grodu przez czeskiego księcia Sobiełstawa.

Po świecie Milczan i Biezuńczan – poza zipskami kronikarzy, nazwami miejscowymi i zabytkami przechowywanymi w muzeach – pozostały również świadectwa w krajobrazie Górnych Łużyc. Wędrując po tej krainie natrafiamy na liczne grodziska.

Odkryto ich dotychczas 93, z czego 18 w polskiej części regionu i 1 w czeskiej. Chronologia wielu z nich nie jest pewna. Aktualny stan badań wskazuje, że z wczesnego średniowiecza pochodzi grodzisko w czeskiej miejscowości Loučna-Andelka, a także 48 dalszych grodów w Saksonii i 11 w Polsce. Należy jednak pamiętać, że wczesne średniowiecze trwało około 600 lat. Ustalenie dokładnych dat powstania, użytkowania i opuszczenia poszczególnych grodów, osad otwartych i cmentarzy to jedno z zadań, jakiego podjęli się naukowcy zaangażowani w projekt „1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta”.

Abgesehen von dieser Notiz des Bayerischen Geographen wurden die Besunzane urkundlich nicht wieder erwähnt. Die Lage ihres Siedlungsgebietes ergab sich aus der Analyse der Ortsnamen, z.B. des Dorfes Biesnitz – das heute ein Stadtteil von Görlitz ist. Was ist mit den Stamm der Besunzane passiert? Möglicherweise wurden sie während des Krieges 936-950 zwischen dem böhmischen Fürsten Boleslav I. dem Grausamen und dem sächsischen Herzog und deutschen König Otto I. von den Milzenern erobert. Die siegreichen Milzener wurden zu Untertanen Otto I., dem sie zwar Steuern zahlten, aber eine gewisse Autonomie behielten. Damals wurde die gesamte spätere Oberlausitz – das Land zwischen den Flüssen Pulsnitz im Westen und Queis im Osten – als Milska, das Land der Milzener, bezeichnet.

Im Jahr 1002 brach ein weiterer Krieg um die Herrschaft über das Milzenerland und die Lausitz (die heutige Niederlausitz) aus. Diesmal war der Angreifer der polnische Herzog Boleslaus der Tapfere, dem als Konfliktpartei das deutsch-böhmische Bündnis gegenüber stand. Die Kriege um Milska und die Lausitz endeten

am 30. Januar 1018 mit dem Abschluss des Friedens von Bautzen, infolgedessen die Region bis 1031 bei Polen verblieb. In diesem Jahr wurde Milska nach der Eroberung durch Kaiser Konrad II. der Mark Meißen angegliedert. Die letzte historische Erwähnung der Milzener stammt aus dem Jahr 1131 im Zusammenhang mit dem Bau bzw. Umbau der Burg in Görlitz durch den böhmischen Fürsten Sobeslav.

Von der Welt der Milzener und Besunzane blieben neben den Aufzeichnungen der Chronisten, den Ortsnamen und Denkmälern in den Museen auch Zeugnisse in der Landschaft der Oberlausitz erhalten. Bei der Wanderung durch diese Region stoßen wir heute noch auf zahlreiche Burgwälle. Bisher kennen wir Hinweise auf 93 solcher Anlagen, davon 18 im polnischen Teil und eine im tschechischen Teil der Region. Ihre Chronologie ist aber vielfach ungesichert. Nach aktuellem Forschungsstand können wir neben dem Burgwall im tschechischen Ort Loučna-Andelka 48 weitere Burgen aus Sachsen und elf aus Polen sicher dem Frühmittelalter zuweisen. Es sollte jedoch bedacht werden, dass das Frühmittelalter etwa 600 Jahre dauerte. Die genaue Datierung der Errichtung, Nutzungsdauer und Aufgabe einzelner Burgen, offener Siedlungen und Gräberfelder ist eine der Aufgaben, die sich die am Projekt „1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte“ beteiligten Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler gestellt haben.

Las Białogórze

W polskiej części Górnych Łużyc krajobraz wczesnego średniowiecza najpełniej zachował się w lesie Białogórze, położonym na wschód od wsi o tej samej nazwie. Las ten od późnego średniowiecza był własnością zakonu franciszkanów z pobliskiego Görlitz, a współcześnie jest pod opieką Lasów Państwowych, nadleśnictwa Pieńsk. Krajobraz archeologiczny tworzy grodzisko wraz z w pełni zachowanym obwodem reliktywów fortyfikacji, a także przedchrześcijańskie cmentarzysko kurhanowe, jedno z największych na Słowiańszczyźnie Zachodniej. W bezpośrednim sąsiedztwie lasu odkryto też osadę otwartą (nieufortyfikowaną), a całość tego wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego łączą dawne drogi. Po południowej stronie potoku Trójnica, na wprost grodziska w lesie Białogórze miało znajdować się drugie grodzisko, zniszczone zupełnie jeszcze przed II wojną światową w efekcie eksploatacji piasku. Analiza ukształtowania terenu wskazuje, iż raczej nie istniał tam gród, a być może była to osada otwarta.

Der Wald von Białogórze

Im polnischen Teil der Oberlausitz ist das frühmittelalterliche Landschaftsbild am besten im Wald von Białogórze (ehem. Lichtenberg), östlich des gleichnamigen Dorfes erhalten. Seit dem Spätmittelalter gehörte der Wald dem Franziskanerorden aus dem nahen Görlitz. Heute liegt dieser in der Zuständigkeit der Staatlichen Forstverwaltung, der Oberförsterei Pieńsk. Zur archäologischen Landschaft gehören der Burgwall mit der vollständig erhaltenen Umfassung sowie ein vorchristliches Hügelgräberfeld, eines der größten im westslawischen Gebiet. In unmittelbarer Nähe des Waldes wurde auch eine offene (unbefestigte) Siedlung entdeckt. Der gesamte frühmittelalterliche Siedlungskomplex war einst durch ein Wegenetz verbunden. Auf der südlichen Seite des Baches Trójnica, gegenüber der Befestigung im Wald von Białogórze, soll es einen zweiten Burgwall gegeben haben, der noch vor dem 2. Weltkrieg infolge des Sandabbaus völlig zerstört wurde. Die Analyse des Geländereiefs deutet aber eher darauf hin, dass es dort anstelle einer Burg vielleicht eine offene Siedlung gegeben hat.

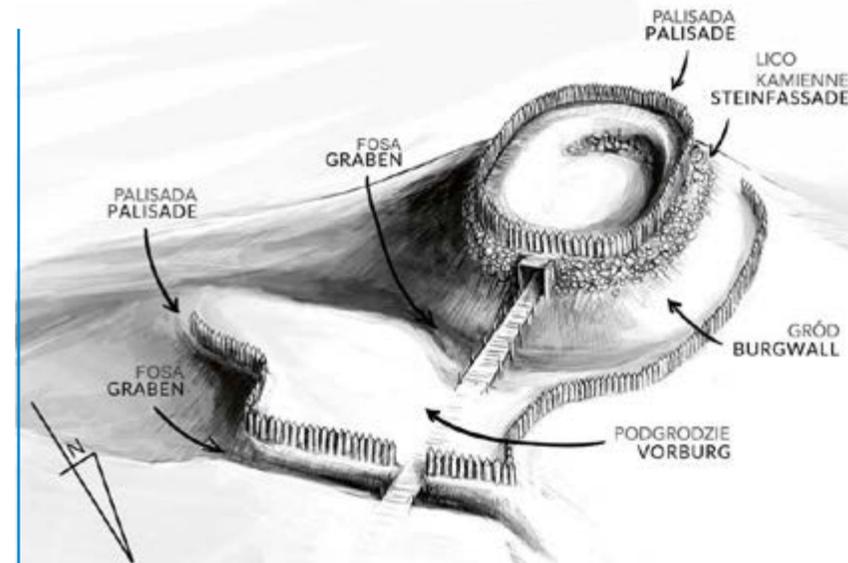
Las Białogórze (fot. R. Heynowski) / Wald von Białogórze (Foto: R. Heynowski, Landesamt für Archäologie Sachsen)

Grodzisko w Białogórze (fot. P. Konczewski) / Burg in Białogórze (Foto: P. Konczewski)

Datowania radiowęglowe sugerują, że gród w Białogórze powstał już w VIII wieku. Zbudowano go na tzw. surowym korzeniu (*in cruda radice*) – w miejscu wcześniej niezasiedlonym, porośniętym lasem, który wypalono i wykarczowano. Na lokalizację grodu wybrano wzgórze po północnej stronie doliny potoku Trójnica. Od Wysoczyzny Siekierczyńskiej wzgórze to oddzielone jest doliną, w której początek biorą strumienie płynące u stóp grodziska.

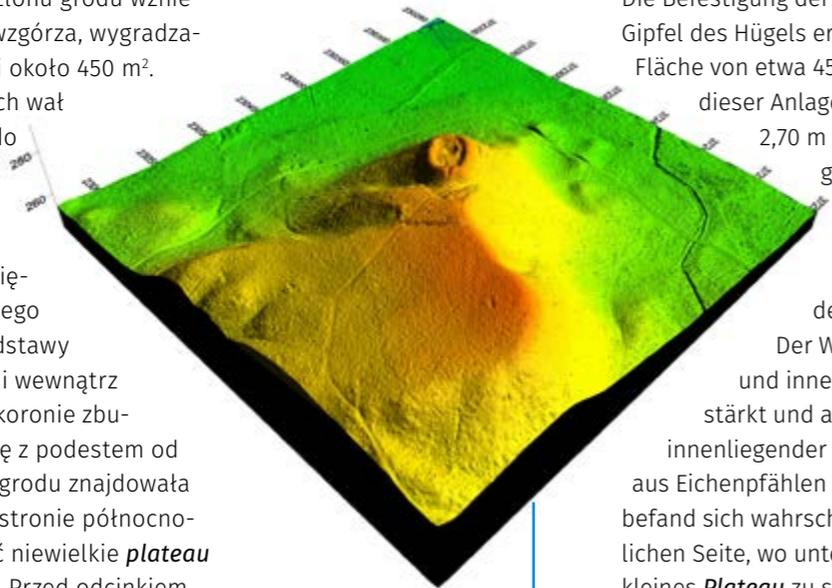
Radiokarbondatierungen legen nahe, dass die Befestigung in Białogórze bereits im 8. Jahrhundert angelegt wurde. Für diese Gründung aus sogenannter wilder Wurzel (*in cruda radice*) hatte man einen zuvor unbesiedelten, mit Bäumen bestandenen Ort brandgerodet und anschließend bebaut. Für den Standort der Burg wurde der Hügel auf der nördlichen Talseite des Baches Trójnica ausgewählt. Diese Erhebung wird durch ein Tal von der Hochebene von Siekierzyn getrennt, wo die am Fuße des Berges fließenden Bäche entspringen.

Rekonstrukcja grodu w Białogórze
(rys. A. Konicka)

Rekonstruktion der Burg in Białogórze
(Zeichnung v. A. Konicka)

Fortyfikacje głównego członu grodu wzniesiono wokół kulminacji wzgórza, wygradzając obszar o powierzchni około 450 m². Do czasów współczesnych wał grodziska zachował się do wysokości około 2,70 m. Wykopalka wykazały, że usypano go z piasku i żwiru zgarniętego z wnętrza budowanego grodu. Nasyp wału u podstawy umocniono od zewnątrz i wewnątrz wieńcami kamieni, a na koronie zbudowano dębową palisadę z podestem od jego wnętrza. Brama do grodu znajdowała się prawdopodobnie po stronie północno-wschodniej, gdzie widać niewielkie **plateau** pod kulminacją wzgórza. Przed odcinkiem bramnym wału wykopano fosę o szerokości około 10 m. Za fosą istniało niewielkie podgrodzie, którego granicę wyznaczał kolejny wał z palisadą i fosą. Nie wiadomo jak wyglądała zabudowa wewnątrz grodu.

Model 3D wzgórza z grodziskiem w Białogórze (opr. R. Biel)

3D-Modell des Hügels mit dem Burgwall Białogórze (bearb. R. Biel)

Die Befestigung der Hauptburg wurde auf dem Gipfel des Hügels errichtet und umschloss eine Fläche von etwa 450 m². Bis heute ist der Wall dieser Anlage bis zu einer Höhe von ca. 2,70 m erhalten geblieben. Ausgrabungen haben gezeigt, dass der Wall aus Sand und Kies aufgeschüttet war, der aus dem Inneren der Burg entnommen wurde. Der Wallfuß wurde je von außen und innen mit einem Steinring verstärkt und auf seiner Krone wurde ein innenliegender Umgang mit einer Palisade aus Eichenpfählen errichtet. Das Tor zur Burg befand sich wahrscheinlich auf der nordöstlichen Seite, wo unterhalb der Hügelkuppe ein kleines **Plateau** zu sehen ist. Vor dem Torabschnitt des Walles hatte man einen etwa 10 m breiten Graben ausgehoben. Auf der gegenüberliegenden Seite befand sich eine kleine Vorbürgsiedlung, die ebenfalls von einem Wall mit Palisade und einem Graben geschützt war. Über das Aussehen der Bebauung im Inneren der Burg ist nichts bekannt.

Próbki gruntu pobrane z wnętrza grodu wskazały, że przechowywano tam plony rolne, w tym uprawiane zboża: żyto, pszenicę, jęczmień, proso, owies, a także len. Warunki glebowe na grodzisku (piaszczyste podłoże przepuszczające wodę i powietrze) spowodowały, że nie zachowały się szczątki kostne zwierząt i przedmioty wykonane z materiałów organicznych, jak drewno i skóra. Przetrawły natomiast wyroby z materiałów nieorganicznych: fragmenty glinianych garnków, kamienne żarna, czy żelazny grot strzały. Ten ostatni przedmiot odkryty w pogorzelisku u szczytu wału sugeruje, że koniec funkcjonowania grodu mógł nastąpić w efekcie starcia zbrojnego, któremu towarzyszył pożar. Fragmenty naczyń glinianych zalegające w pogorzelisku pochodzą z 1. połowy X wieku. Datują one koniec istnienia grodu, a ich chronologia dobrze koresponduje z opisanym powyżej domniemanym konfliktem zbrojnym milczańsko-biezuńczańskim. Jest prawdopodobne, że budowniczymi i użytkownikami grodu w Białogórze byli Biezuńczanie. Niektórzy badacze sądzą nawet, że było to główne osiedle tego plemienia.

Die im Wallkessel entnommenen Bodenproben belegten, dass dort Ackerfrüchte gelagert wurden, darunter auch Kulturgetreide: Roggen, Weizen, Gerste, Hirse, Hafer und auch Flachs. Aufgrund der Bodenverhältnisse im Burgwall (sandiges, wasser- und luftdurchlässiges Substrat) konnten sich keine Tierknochenreste oder Gegenstände aus organischem Material wie Holz und Leder erhalten. Allerdings überdauerten einige Erzeugnisse aus anorganischen Materialien: Fragmente von Tontöpfen, Mahlsteinen oder eine eiserne Pfeilspitze. Der letztgenannte Gegenstand, der aus einem verbrannten Bereich aus der Wallkrone geborgen wurde, lässt vermuten, dass die Burg infolge einer von Feuer begleiteten, bewaffneten Auseinandersetzung aufgegeben worden sein könnte. Die an der Brandstelle lagernden Gefäßscherben stammen aus der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts. Sie datieren das Ende der Burg und ihre Datierung korrespondiert gut mit dem oben beschriebenen, mutmaßlich bewaffneten Konflikt zwischen den Milzenern und Besunzanen. Es ist wahrscheinlich, dass die Erbauer und Nutzer der Burg in Białogórze die Besunzane waren. Manche Forscher glauben sogar, dass sich hier die Hauptsiedlung dieses Stammes befunden hat.

Grot strzały odkryty na grodzisku w Białogórze (fot. A. Konicka)

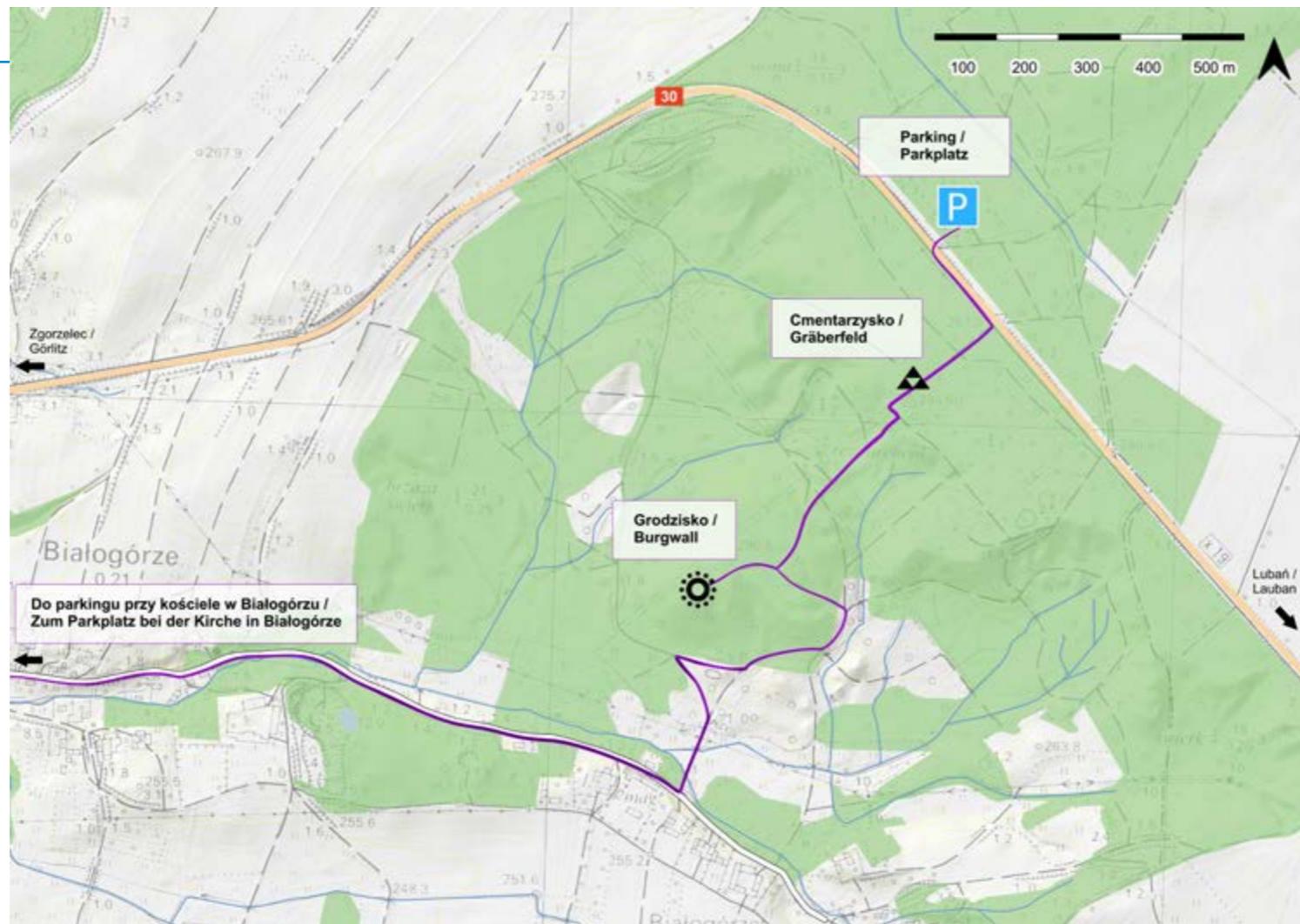
Auf der Burg in Białogórze entdeckte Pfeilspitze (Foto: A. Konicka)

Plan lasu Białogórze. Fioletową linią zaznaczono propozycję trasy wycieczki (źródło mapy: OpenStreetMap, opr. R. Biel, P. Konczewski)

Dojazd: Chcąc dotrzeć samochodem do kompleksu stanowisk archeologicznych w lesie Białogórze możemy skorzystać z parkingu leśnego po północnej stronie drogi krajowej nr 30 Zgorzelec – Jelenia Góra. Z parkingu kierujemy się wzdłuż drogi na wschód. Po około 200 m dojrzymy do drewnianych figur słowiańskich wojów. Rzeźby wskazują początek ścieżki dydaktycznej po stanowiskach archeologicznych lasu Białogórze. Kierując się dalej oznaczeniami ścieżki bez trudu zwiedzimy cmentarzysko i grodzisko, co zajmie nam około godziny. Chcąc odbyć nieco dłuższy spacer, możemy rozpocząć zwiedzanie od gotyckiego kościoła pw. św. Andrzeja Boboli w centrum wsi Białogórze (gdzie można zaparkować samochód). Spod kościoła ruszamy na wschód drogą wzdłuż potoku Trójnica. Po ok. 1,5 km dojdziemy do rozdroża, gdzie skręcamy na północ. Po ok. 250 m dojrzymy do kolejnego rozdroża u podnóża góry z grodziskiem. Obchodząc górę od wschodu natrafimy na drogę leśną prowadzącą do grodziska. Stamtąd, kierując się znakami ścieżki dydaktycznej, dojrzymy też do cmentarzyska.

Uwaga: Podejście ścieżką po średniowiecznej drodze na cmentarzysko od strony grodziska jest strome, a po deszczach śliskie. Łagodniejsze podejście oferuje droga leśna biegnąca tuż obok, po wschodniej stronie starego szlaku.

Anfahrt: Wenn Sie den Komplex der archäologischen Fundorte im Wald von Białogórze mit dem Auto anfahren möchten, können Sie den Waldparkplatz auf der Nordseite der Nationalstraße DK 30 Zgorzelec – Jelenia Góra nutzen. Vom Parkplatz folgen Sie der Straße Richtung Osten. Nach rund 200 m erreichen Sie die Holzfiguren slawischer Krieger. Die Skulpturen markieren den Beginn eines archäologischen Lehrpfades entlang der Fundstätten im Wald von Białogórze. Den Wegweisern folgend, erreichen Sie mühelos innerhalb einer Stunde das Gräberfeld und den Burgwall. Wer einen etwas längeren Spaziergang machen möchte, kann mit der Tour von der gotischen Andreas-Bobola-Kirche im Zentrum des Dorfes starten (wo man das Auto parken kann). Von der Kirche aus geht es auf der Straße entlang des Baches Trójnica Richtung Osten. Nach etwa 1,5 km erreicht man eine Kreuzung und biegt nach Norden ab. Nach weiteren 250 m gabelt sich der Weg am Fuße des Berges, auf dem sich der Burgwall erhebt. Wenn man den Hügel von Osten her umrundet, trifft man auf einen Waldweg, der direkt zum Burgwall führt. Von dort aus erreicht man, den Lehrpfadschildern folgend, auch das Gräberfeld. **Hinweis:** Der Zugang zum Gräberfeld von der Burgseite über den mittelalterlichen Pfad ist steil und nach Regenfällen rutschig. Einen bequemeren Weg bietet der direkt daneben verlaufende Forstweg auf der Ostseite des alten Pfads.

Geländekarte von Białogórze. Die violette Linie markiert die vorgeschlagene Anfahrtroute (Kartenquelle: OpenStreetMap, bearb. R. Biel, P. Konczewski)

Hipotezę o stołeczności białogórskiego grodu wspiera sąsiedztwo przedchrześcijańskiej nekropoli z około 200 kurhanami. Od grodu do cmentarza prowadziła droga, której część położoną w zabagnionej dolinie poprowadzono poprzez usypaną tam ziemną groblę. Zachowanie się tej drogi do czasów współczesnych pozwala nie tylko prześledzić komunikację pomiędzy grodem a cmentarzem. Daje to też wgląd w symbolikę krajobrazu i wierzenia Słowian przed przyjęciem chrześcijaństwa. Dolina pomiędzy grodem a cmentarzem stanowiła barierę komunikacyjną, ale też można tu domyślać się symbolicznej granicy pomiędzy światem żywych, a światem zmarłych (podobnie jak dolina Cedronu oddzielająca starą Jerozolimę od cmentarza na Górze Oliwnej).

[Kurhany w lesie Białogórze \(fot. P. Konczewski\)](#)

[Hügelgräber im Wald von Białogorze \(Foto: P. Konczewski\)](#)

Die Hypothese vom hauptstädtischen Charakter der Burg von Białogórze wird durch ihre Nähe zu der vorchristlichen Nekropole mit etwa 200 Hügelgräbern gestützt. Von der Befestigung führte ein Weg zum Friedhof, der im Bereich des sumpfigen Tales über einen aufgeschütteten Erddamm führte. Der Umstand, dass dieser Weg bis in die Gegenwart erhalten blieb, ermöglicht es, nicht nur die Kommunikation zwischen der Burg und dem Friedhof nachzuvollziehen. Er gibt auch einen Einblick in die Symbolik der Landschaft und die Glaubenswelt der Slawen vor der Übernahme des Christentums. Das Tal zwischen der Burg und dem Friedhof stellte eine Kommunikationsbarriere dar, und es symbolisierte zugleich vielleicht auch eine Grenze zwischen der Welt der Lebenden und der Welt der Toten lässt (ähnlich wie das Kidron-Tal, welches das alte Jerusalem von der Nekropole auf dem Ölberg trennt).

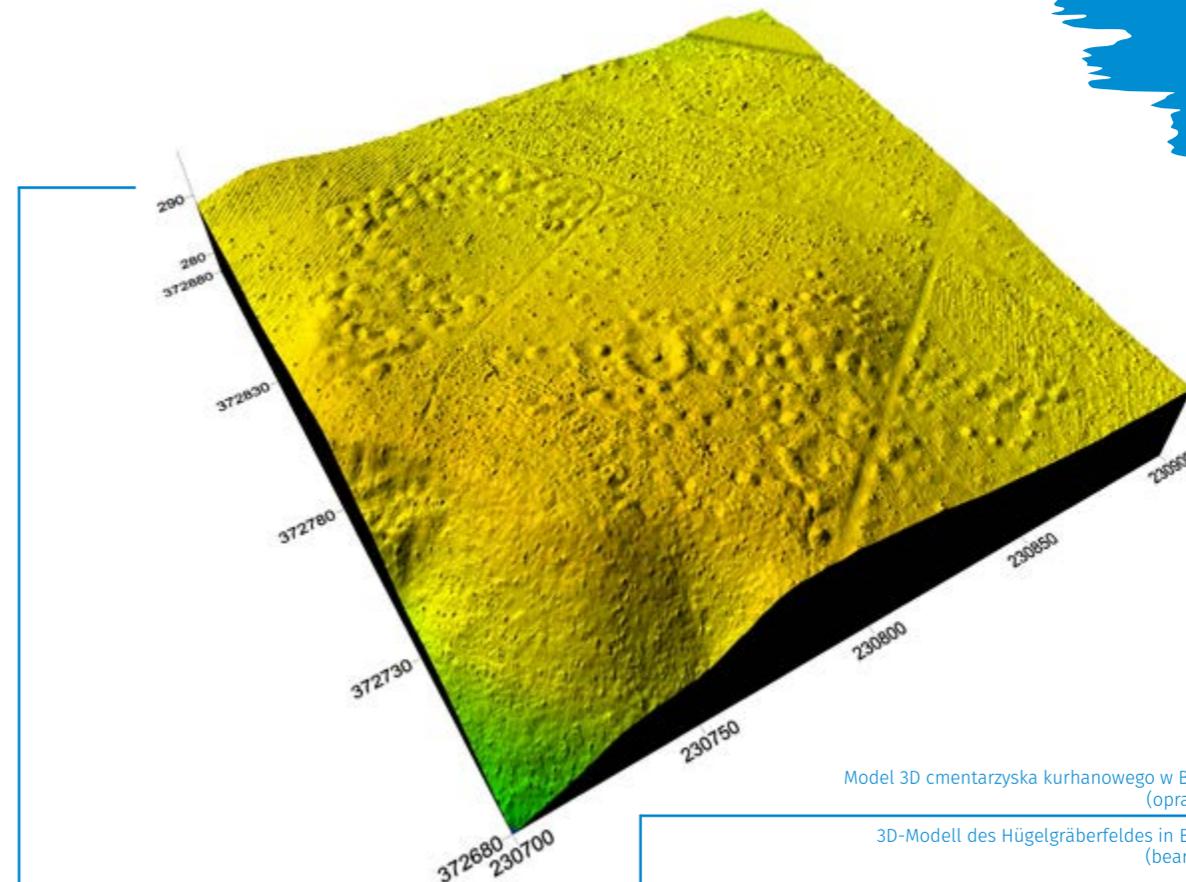
Badania archeologiczne kurhanu (fot. R. Biel)

Archäologische Untersuchung der Grabhügel (Foto: R. Biel)

Zmarłych pochowanych na cmentarzysku w lesie Białogórze poddawano kremacji. Ich prochy składano do glinianych urn, które ustawiano na kurhanach. Taki obrządek pogrzebowy był charakterystyczny dla niektórych społeczności Słowian połabskich przed przyjęciem chrześcijaństwa (co działo się stopniowo od IX po połowę XII wieku).

W przypadku cmentarzyska w lesie Białogórze zagadką pozostaje miejsce kremacji ciał. Przeprowadzone badania geofizyczne ukazały anomalie gruntowe, które mogły powstać w efekcie palenia ognia. Czy są to resztki stosów kremacyjnych? Wyjaśnienie tego wymaga dalszych badań.

Wiemy natomiast, jak budowano kurhany w lesie Białogórze. Przed usypaniem kopca grunt pod nim był przekopywany, najpewniej w celu karczunku korzeni drzew. Sam kurhan wznoszono kopiąc dookoły rów. Z ziemi wydobytej z rowu formowano kopiec, który niekiedy wzmacniano kamieniami. Przepalone kości ludzkie zalegające w powierzchniowych partiach kurhanów potwierdzają tradycję deponowania ich na szczytach kopców.

Model 3D cmentarzyska kurhanowego w Białogórze (oprac. R. Biel)

3D-Modell des Hügelgräberfeldes in Białogórze (bearb. R. Biel)

Badania gleboznawcze ukazały, że w czasach funkcjonowania cmentarzyska las Białogórze wyglądał inaczej niż współcześnie. Teren ten porastał bór sosnowy. Drewno sosni i brzoź było głównym paliwem stosów ciepłalnych – węgle ze spalania tych drzew towarzyszyły szczątkom ludzkim odkrytym w kurhanach. Badania antropologiczne ludzkich szczątków kostnych wskazują, że każdy z kurhanów był miejscem pochówku pojedynczych osób.

Analiza wieku naczyń ceramicznych odkrytych w trakcie wykopalisk pozwala ustalić ramy chronologiczne funkcjonowania cmentarzyska pomiędzy IX a początkiem XI wieku. Datowania radiowęglowe sugerują nieco szerszą chronologię – pomiędzy VIII a XI wiekiem. Wydaje się zatem, że cmentarz ten powstał w czasach budowy grodu i funkcjonował jeszcze kilkadziesiąt lat po jego zniszczeniu. Kogo na nim chowano po zagładzie grodu? Pewnie służył on dalej mieszkańcom sąsiednich osad otwartych.

Wnętrze kurhanu ukazuje jego konstrukcję (fot. R. Biel)

Im Inneren des Grabhügels kann man seinen Aufbau erkennen. (Foto: R. Biel)

Die auf dem Gräberfeld im Wald von Białogórze bestatteten Toten wurden verbrannt. Ihre Asche wurde in Tonurnen beige-gesetzt, die auf Erdhügeln aufgestellt wurden. Ein solcher Bestattungsritus war kennzeichnend für einige Gemeinschaften der Elbslawen vor der christlichen Missionierung (welche sich allmählich vom 9. bis zur Mitte des 12. Jahrhunderts vollzog).

Im Falle des Gräberfelds im Wald von Białogórze blieb der eigentliche Ort, an dem die Verstorbenen eingeäschert wurden, bisher unentdeckt. Die durchgeführten geophysikalischen Untersuchungen zeigten Boden-anomalien an, die möglicherweise durch Feuer entstanden sind. Sind dies die Überreste von Scheiterhaufen? Zur Klärung dieses Sachverhalts sind weiterführende Forschungen erforderlich.

Wir wissen jedoch, wie die Hügelgräber im Wald von Białogórze gebaut wurden. Vor ihrer Errichtung wurde der darunter liegende Boden abgegraben, wahrscheinlich um Baumwurzeln zu entfernen. Das Hügelgrab selbst wurde errichtet, indem ein umlaufender Graben ausgehoben und die entnommene Erde zur Bildung des Hügels verwendet wurde, der manchmal noch mit Steinen verstärkt wurde. Die aus den Oberflächenschichten der Hügelgräber geborgenen, verbrannten, menschlichen Knochen bestätigen die Tradition der Bestattung der Urnen auf den Erdhügeln. Bodenuntersuchungen belegten, dass der Wald in Białogórze zur Nutzungszeit des Gräberfeldes anders aussah,

Las Białogórze kryje jeszcze wiele tajemnic. Jedna z nich związana jest z odkryciem i opisaniem w latach 70. XX wieku dwóch szkieletowych pochówków chrześcijańskich, datowanych na XI–XII wiek. Dokładna lokalizacja tych grobów niestety nie jest znana. Niemniej, ich odkrycie pozwala postawić hipotezę, że pogańskiego cmentarzyska kurhanowego nie porzucono od razu po konwersji lokalnej społeczności na chrześcijaństwo.

Drobne fragmenty kości ludzkich odkryte w trakcie badań jednego z kurhanów (fot. J. Szczurowski)

Kleine Fragmente menschlicher Knochen, die bei der Erforschung eines der Hügelgräber entdeckt wurden (Foto: J. Szczurowski)

als es gegenwärtig der Fall ist. Das Gelände war mit Kiefernwald bewachsen. Das Holz von Kiefern und Birken war der Hauptbrennstoff für die Scheiterhaufen – die Kohlen aus ihrer Verbrennung begleiteten die in den Hügelgräbern gefundenen menschlichen Überreste. Anthropologische Untersuchungen menschlicher Knochenreste weisen darauf hin, dass jeder der Hügel die Begräbnisstätte einer einzelnen Person war.

Die Analyse der bei den Ausgrabungen entdeckten Keramikgefäße erlaubt es, den zeitlichen Rahmen der Nutzung des Gräberfelds zwischen dem 9. und dem Beginn des 11. Jahrhunderts einzugrenzen. Die Radiokarbondatierung legt einen etwas längeren Zeitraum – beginnend vom 8. bis zum 11. Jahrhundert – nahe. Wie es scheint, ist das Gräberfeld

zur Zeit des Burgbaues entstanden, wurde aber nach deren Zerstörung noch einige Dutzend Jahre lang weiter genutzt. Wer wurde dort nach der Zerstörung der Befestigung begraben? Vermutlich bestatteten die Bewohner der benachbarten offenen Siedlungen ihre Toten weiterhin an diesem Ort.

Der Wald von Białogórze birgt noch viele Geheimnisse. Eines davon steht im Zusammenhang mit der Entdeckung und Beschreibung von zwei christlichen Körperbestattungen in den 1970er Jahren, die in das 11. bis 12. Jahrhundert datiert werden. Leider ist die genaue Lage dieser Gräber heute unbekannt. Ihre Entdeckung lässt jedoch die Hypothese zu, dass das heidnische Hügelgräberfeld nicht unmittelbar nach der Bekehrung der lokalen Bevölkerung zum Christentum aufgegeben wurde.

Skanowanie czaszek to pierwszy etap prac nad rekonstrukcją wyglądu dawnych mieszkańców Górnych Łużyc (fot. A. Konicka)

Das Scannen der Schädel ist der erste Arbeitsschritt zur Rekonstruktion des Aussehens der ehemaligen Oberlausitzer (Foto: A. Konicka)

Skanowanie 3D i cyfrowe rekonstrukcje wyglądu ludzi. Współczesna nauka pozwala spojrzeć na twarze wczesnośredniowiecznych mieszkańców Górnych Łużyc. W Muzeum Miejskim w Budziszynie przechowywane są między innymi szkielety ludzi zmarłych w X–XI wieku i pochowanych na najstarszych cmentarzyskach chrześcijańskich w regionie. Przyjęcie chrześcijaństwa przez Milczan wiązało się bowiem między innymi z odstępstwem od zwyczaju kremowania ciał zmarłych. W rekonstruowaniu wyglądu twarzy wykorzystuje się najnowsze technologie i oprogramowania komputerowe. Najpierw dokonuje się analizy materiału kostnego, określa płeć odtwarzanej osoby i wiek w chwili śmierci. Zeskanowane z wykorzystaniem skanera optycznego 3D czaszki, opracowuje się w specjalistycznych programach komputerowych i na podstawie badań antropologicznych, nakłada mięśnie i skórę, dobiera właściwe dla typu antropologicznego kolory tęczyówek oczu i włosów, modeluje powieki, usta, nos i małżowiny uszne. Twarzy nadaje się potem cechy indywidualne, wynikające z wieku i stanu zdrowia. Antropolog na podstawie badań szkieletu może opisać choroby, które nękały dawniej żyjących ludzi, określić ich warunki życia i model odżywiania, a nawet określić przyczynę śmierci. Na przykład na czaszce mężczyzny w sile wieku, którego szkielet można obejrzeć na wystawie w muzeum w Budziszynie, stwierdzono ślad po urazie w postaci owalnego otworu w kości czołowej ponad prawą skronię. Przeprowadzono analizę urazu z wykorzystaniem tomografii komputerowej, która wskazała brak śladu gojenia tkanki kostnej. Rana ta zatem mogła być śmiertelna. Wkrótce będziemy mogli spojrzeć w twarz tego mężczyzny, która zostanie odtworzona dzięki badaniom antropologów działających w projekcie „1000 lat Górnych Łużyc”.

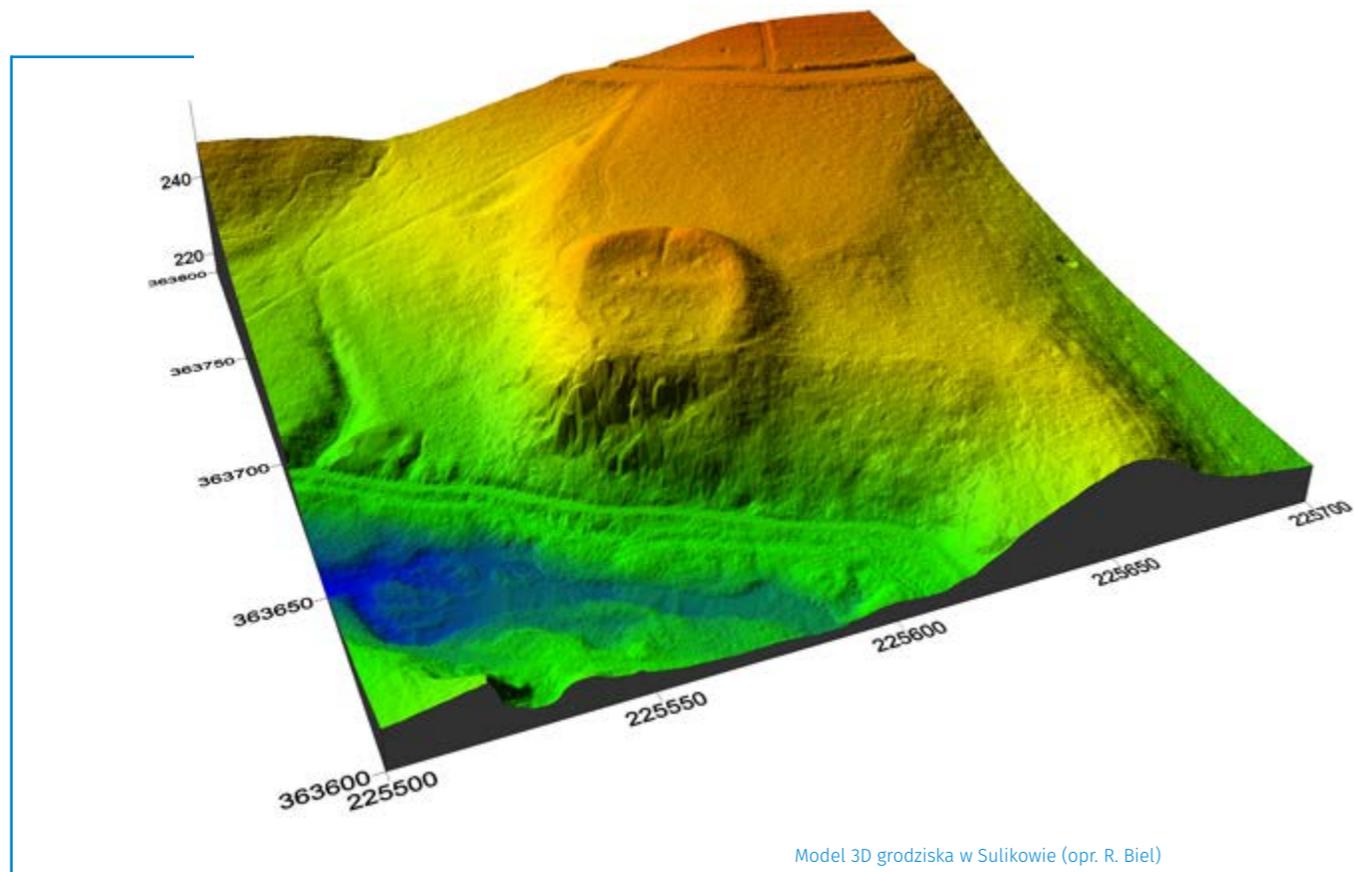

3D-Scan und digitale Rekonstruktion des Aussehens der Menschen. Die moderne Wissenschaft ermöglicht einen Blick in die Gesichter der frühmittelalterlichen Bewohner der Oberlausitz. Im Stadtmuseum in Bautzen werden unter anderem die Skelette von Menschen aufbewahrt, die im 10. bis 11. Jahrhundert verstorben und auf den ältesten, mittelalterlichen Gräberfeldern in der Region bestattet worden sind. Die Annahme des Christentums durch die Milzener war unter anderem mit der Aufgabe des Brauchs verbunden, die Körper der Toten einzuäschern. Für die Rekonstruktion der Gesichter kommen neueste Technologien und Computersoftware zum Einsatz. Zunächst wird das Knochenmaterial analysiert, das Geschlecht der nachzubildenden Person sowie das Sterbealter bestimmt. Das mit einem optischen 3D-Scanner erfasste Schädelbild wird in speziellen Computerprogrammen bearbeitet und auf der Grundlage anthropologischer Untersuchungen mit Muskeln und Haut überlagert. Die Farben von Iris und Haaren werden entsprechend dem anthropologischen Typ ausgewählt, Augenlider, Lippen, Nase und Ohrmuscheln modelliert. Anschließend werden dem Gesicht individuelle Merkmale verliehen, die sich aus Alter und Gesundheitszustand ergeben. Ein Anthropologe kann auf der Grundlage der Skelettstudien die Krankheiten beschreiben, die den früher lebenden Menschen zusetzten, ihre Lebensbedingungen samt Ernährungsmodell und sogar die Todesursache bestimmen. So wurde am Schädel eines Mannes fortgeschrittenen Alters, dessen Skelett in einer Ausstellung im Museum Bautzen zu sehen ist, eine Verletzungsspur in Form eines ovalen Lochs im Stirnbein oberhalb der rechten Schläfe gefunden. Es wurde eine CT-Analyse der Verletzung durchgeführt, die ergab, dass es keine Spuren für die Heilung des Knochengewebes gab. Diese Wunde muss also tödlich gewesen sein. Bald werden wir in das Gesicht dieses Mannes blicken können, das dank der Untersuchungen der im Projekt "1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte" mitwirkenden Anthropologen nachgebildet wird.

Szczegóły wyglądu osób zmarłych przed tysiącem lat ujawniają badania antropologiczne (fot. P. Konczewski)

Anthropologische Forschungen enthüllen die Details zum Aussehen der Menschen, die vor 1000 Jahren gelebt haben (Foto: P. Konczewski)

Model 3D grodziska w Sulikowie (opr. R. Biel)

3D-Modell des Burgwalls in Sulików (bearb. R. Biel)

Ukryte naukowe skarby

Jakie jeszcze naukowe skarby z wczesnego średniowiecza kryją Górne Łużyce? Są to między innymi szczątki roślin i zwierząt spoczywające w górnołużyckich grodziskach, a także towarzyszące im resztki przedmiotów codziennego użytku. W ramach badań projektowych poza lasem Białogórze przyjrzelśmy się też bliżej grodziskom w Sulikowie i Zawidowie. Analizy przestrzenne tych grodzisk wskazują, że zbudowano je według podobnego wzorca, jak gród w Białogórze. Gród w Sulikowie wzniesiono na cyplu po północnej stronie przepastnej doliny potoku Czerwona Woda. Gród w Zawidowie także stanął na stromym cyplu, po północnej stronie doliny Kociego Potoku. W obu przypadkach wały grodów uformowano pierścieniowo (dookolnie). Cyple grodowe od strony wyższyczn odcięto fosami.

Verborgene wissenschaftliche Schätze

Was für wissenschaftliche Schätze aus dem Frühmittelalter sind in der Oberlausitz sonst noch verborgen? Es handelt sich dabei unter anderem um pflanzliche und tierische Überreste, die von den Oberlausitzer Burgwällen geborgen wurden, aber auch mit diesen vergesellschaftete Relikte von Alltagsgegenständen. Im Rahmen der Projektforschungen haben wir uns neben dem Wald von Białogórze auch die Burgwälle in Sulików (ehem. Schönberg) und Zawidów (ehem. Seidenberg) näher angesehen. Geländeanalysen dieser Burgwälle zeigten, dass sie nach einem ganz ähnlichen Muster wie die Burg in Białogórze errichtet wurden. Die Burg in Sulików hat man auf einer Landzunge auf der Nordseite des Tals mit dem Bach Czerwona Woda (ehem. Rothwasser) angelegt. Auch die Burg in Zawidów entstand auf einer steilen Landzunge auf der Nordseite des Tals mit dem Flüsschen Koci Potok (ehem. Katzbach). In beiden Fällen handelte es sich um geschlossene Ringwälle. Die Burg-Landzungen waren jeweils durch Gräben von den Landrücken getrennt.

Wał grodziska w Zawidowie (fot. P. Konczewski)

Der Burgwall in Zawidów (Foto: P. Konczewski)

Analiza artefaktów odkrytych na grodzisku w Sulikowie i datowania radiowęglowe wskazują, że gród ten powstał w 1. połowie IX wieku, a przestał funkcjonować po pożarze z 1. połowy X wieku – podobnie jak w Białogórze. Gród w Zawidowie również zbudowano najpewniej w 1. połowie IX wieku. Istniał on do końca X lub początków XI wieku. Uzyskana w trakcie ostatnich badań chronologia końca funkcjonowania zawidowskiego grodu stoi w sprzeczności z dotychczasową wiedzą o nim. Wcześniej sądzono bowiem, że funkcjonował on do XII wieku jako pograniczna osada biskupstwa miśnieńskiego.

Badania grodziska w Zawidowie przyniosły też ciekawe informacje o obyczajach użytkującej go wspólnoty słowiańskiej. Na przykład u podnóża wału odkryto czaszkę konia. Kontekst jej zdeponowania i wiedza o wierzeniach Słowian połabskich sugerują, że być może była to tak zwana ofiara zakładzinowa – złożona bóstwom opiekuńczym lub duchom przodków w chwili budowy grodu.

Die Analyse der aus dem Burgwall in Sulików geborgenen Artefakte sowie die Ergebnisse der Radiokarbondatierung deuten darauf hin, dass diese Burg in der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts errichtet wurde und nach einem Brand in der 1. Hälfte des 10. Jahrhunderts – ähnlich wie in Białogórze – aufgegeben wurde. Auch die Burg in Zawidów wurde höchstwahrscheinlich in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts erbaut. Sie bestand bis zum Ausgang des 10. bzw. bis zum Anfang des 11. Jahrhunderts. Die bei den jüngsten Forschungen gewonnenen Erkenntnisse zum Zeitpunkt der Aufgabe des Zawidówer Burgwalls stehen im Widerspruch zu dem, was bisher darüber bekannt war. Denn früher glaubte man, dass diese Burg erst im 12. Jahrhundert als Grenzfestung des Bistums Meißen angelegt wurde.

Die Untersuchungen des Burgwalls in Zawidów brachten auch interessante Erkenntnisse über die Bräuche der slawischen Gemeinschaft, die ihn errichtete und nutzte. So wurde zum Beispiel am Fuß des Walls ein Pferdeschädel entdeckt. Der Kontext seiner Niederlegung und unsere Kenntnisse über den Glauben der Elbslawen lassen annehmen, dass es sich um ein sogenanntes Bauopfer handeln könnte, welches zur Zeit des Burgenbaues für die Schutzgötter oder Ahnengeister dargebracht wurde.

Przędzlik wczesnośredniowieczny odkryty na grodzisku w Zawidowie (fot. A. Konicka)

Frühmittelalterlicher Spinnwirtel entdeckt in der Burg in Zawidów (Foto: A. Konicka)

Inne kości zwierzęce odkryte na grodzisku w Zawidowie mają charakter odpadów pokonsumpcyjnych – noszą ślady porcjowania tusz i ich pieczenia. Głównym zwierzęciem hodowanym i zjadanym przez mieszkańców grodu były świnie. Co ciekawe, brak świńskich kości udowych sugeruje, że nie jadano tam szynki... Co z nimi czyniono? Być może szynkami płacono podatki. O takiej formie danin wspominają bowiem kroniki.

Formy i zdobnictwo naczyń glinianych z grodziska w Zawidowie sugerują kontakty kulturowe mieszkańców z oddalonym o około 9 km grodem w miejscowości Loučna-Andelka w Czechach, a także ze słowiańskimi pobratymcami mieszkającymi po południowej stronie Sudetów. Artefakty odkryte na grodziskach w Sulikowie i Białogórze prezentują formy zarówno „ogólnostowiańskie” – np. ręcznie lepiona ceramika niezdobiona – jak i fragmenty naczyń o stylistyce modnej wśród Słowian z północy Połabii i z pobliskiego Śląska.

Dalsze badania terenowe i laboratoryjne z pewnością poszerzą naszą wiedzę o Milczanach i Biezuńczanach. Jednak już teraz każdy chętny może obejrzeć ich dziedzictwo będące korzeniami wspólnej historii Niemiec, Czech i Polski – grodzisk zachowanych w krajobrazie Górnych Łużyc – krainy w sercu Europy.

Bei den weiteren im Burgwall von Zawidów entdeckten Tierknochen handelte es sich um Verzehrabfälle – sie tragen Spuren des Zerschneidens und Bratens. Das Tier, welches von den Bewohnern der Burg hauptsächlich gezüchtet und gegessen wurde, war das Schwein. Interessanterweise deutet das Fehlen von Schweineoberschenkeln darauf hin, dass hier keine Schinken gegessen wurden... Was hat man damit gemacht? Vielleicht wurden die Steuern mit Schinken bezahlt. Diese Form des Tributs wird in den Chroniken erwähnt.

Die Formen und Verzierungen der Keramikgefäße aus dem Burgwall bei Zawidów lassen auf kulturelle Kontakte der Bewohner mit der etwa 9 km entfernten Burg in Loučna-Andelka in Böhmen sowie mit ihren slawischen Verwandten, die auf der Südseite der Sudeten lebten, schließen. Die in den Burgwällen in Sulikow und Białogörze entdeckten Artefakte zeigen sowohl „allgemein slawische” Formen – z. B. handgefertigte, unverzierte Keramik – als auch Fragmente von Gefäßen eines Stils, der bei den Slawen aus den nördlichen elbslawischen Gebieten und in dem nahen Schlesien in Mode war.

Weitere Feldforschungen und Laboruntersuchungen werden unser Wissen über die Milzener und Besunzane sicherlich erweitern. Aber ihr kulturelles Erbe, auf dem unsere gemeinsame deutsche, tschechische und polnische Geschichte beruht, ist auch heute schon mit den in der Landschaft der Oberlausitz und damit im Herzen Europas erhaltenen befestigten Burgen für jeden eindrücklich sichtbar.

Naczynie z X wieku, odkryte na grodzisku w Zawidowie (fot. A. Konicka)

Ein Gefäß aus dem 10. Jahrhundert, entdeckt in der Burg in Zawidów (Foto: A. Konicka)

Prezentacja wyników badań archeologicznych w Zawidowie w 2020 r. (fot. R. Biel)

Präsentation der Ergebnisse der archäologischen Forschung in Zawidow im Jahr 2020 (Foto: R. Biel)

Projekt „1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta”

Krajowy Urząd Saksonii ds. Archeologii w Dreźnie zainicjował jesienią 2019 r. wraz z partnerami z Polski i Niemiec transgraniczny projekt „1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta”. Jego celem jest głębsze zainteresowanie mieszkańców pogranicza niemiecko-polskiego wspólną historią i archeologią regionu. Partnerzy projektu to: Muzea Miejskie w Żytawie/Zittau, Muzeum Miejskie w Budziszynie/Bautzen, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Muzeum Ceramiki w Bolesławcu, Euroregionalne Centrum Kultury i Komunikacji w Pieńsku. W trakcie realizacji projektu partnerzy pracowali nad trzema zagadnieniami: osadnictwem słowiańskim na Górnych Łużycach we wczesnym średniowieczu, górnołużyckim Związkiem Sześciu Miast oraz działaniami wojennymi w okresie napoleońskim na pograniczu śląsko-łużyckim.

Projekt „1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte”

Das Projekt „1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte” wurde vom Landesamt für Archäologie Sachsen in Dresden gemeinsam mit Partnern aus Deutschland und Polen im Herbst 2019 initiiert. Sein Ziel ist es, das Interesse der Bewohner der deutsch-polnischen Grenzregion an der gemeinsamen Geschichte und Archäologie der Region zu vertiefen. Projektpartner sind: Städtische Museen Zittau, Museum Bautzen, Naturwissenschaftliche Universität in Breslau, Keramikmuseum in Bunzlau und das Euroregionale Zentrum für Kultur und Kommunikation in Pieńsk. Im Laufe des Projekts bearbeiteten die Partner drei Themenbereiche: die slawische Besiedlung der Oberlausitz im Frühmittelalter, den Oberlausitzer Sechsstädtebund und die Kriegshandlungen in der napoleonischen Zeit im schlesisch-lausitzer Grenzgebiet.

Wybrana literatura/ Ausgewählte Literatur:

Bahlcke J. (Hrsg.) 2004. *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhundert.* Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.

Bahlcke J. 2007. *Dzieje Górnych Łużyc. Władza, społeczeństwo i kultura od średniowiecza do końca XX wieku.* Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Fokt K. 2016. *Efemeryczne plemiona i „dziwna wojna” gigantów. Szlak z dziejów Słowian zamieszkałych u stóp Sudetów zachodnich, [w:] B. Chudzińska, M. Wojenka, M. Wołoszyn (red.), Od Bachorza do Światowita ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego.* Kraków–Rzeszów, s. 193–200.

Jaworski K. 2005. *Grody w Sudetach (VIII–X w.).* Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii.

Strzelczyk A. 2013. *Słowianie Połabscy.* Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Szmoniewski B. Sz. 2016. *Early-Slavic culture, [w:] P. Urbańczyk, M. Trzeciecki (red.), The Past Societies. Polish Lands from the first evidence of human presence to the early Middle Ages. T. 5, 500 AD – 1000 AD.* Warszawa: Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Science.

Stopka redakcyjna / Impressum

Autorzy / Autoren: Paweł Konczewski, Radosław Biel, Barbara Kwiatkowska, Katarzyna Król, Katarzyna Martewicz, Jacek Szczurowski

Wydawca: Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu | **Redakcja:** Paweł Konczewski, Katarzyna Król | **Tłumaczenie:** Michał Scheuer | **Korekta:** Emil Mendyk, Susanne Schöne | **Szata graficzna:** Ö GRAFIK agentur für marketing and design | **Dtp:** Ad Rem | **Na okładce:** Górne Łużycy z lotu ptaka (fot. Piotr Wroniecki)

Projekt: 1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta

Partner wiodący: Krajowy Urząd Saksonii ds. Archeologii (LfA) | **Partnerzy:** Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu (UPWr) – Zakład Antropologii w Instytucie Biologii Środowiskowej, Muzeum w Budziszynie, Muzeum Ceramiki w Bolesławcu, Muzea Miejskie i Miasto Zittau, Euroregionalne Centrum Kultury i Komunikacji (EuRegioKom) w Pieńsku | **Okres realizacji:** 2019 – 2022 r. | **Cel projektu:** Poprawa turystycznej i kulturalnej atrakcyjności obszaru wsparcia oraz uczestnictwa w kulturze poprzez wsparcie kulturowego i archeologicznego dziedzictwa i jego skuteczną publiczną prezentację.

Herausgeber: Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu | **Redaktion:** Paweł Konczewski, Katarzyna Król | **Übersetzung:** Michał Scheuer | **Korrektur:** Emil Mendyk, Susanne Schöne | **Gestaltung:** Ö GRAFIK agentur für marketing and design | **Satz:** Ad Rem | **Titelbild:** Oberlausitz aus der Vogelperspektive (Foto: Piotr Wroniecki)

Projekt: 1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte

Lead Partner: Landesamt für Archäologie Sachsen (LfA) | **Partner:** Naturwissenschaftliche Universität Breslau (UPWr) mit der Abteilung für Anthropologie des Instituts für Umweltbiologie, Museum Bautzen, Keramikmuseum Bunzlau, Städtische Museen und Große Kreisstadt Zittau, Euroregionales Zentrum für Kultur und Kommunikation (EuRegioKom) in Pieńsk | **Laufzeit:** 2019 – 2022 | **Projektziel:** Verbesserung der touristischen und kulturellen Attraktivität des Fördergebietes sowie der kulturellen Teilhabe durch die Förderung des kulturellen und archäologischen Erbes und dessen nachfolgende öffentlichkeitswirksame Präsentation.

Projekt „1000 lat Górnych Łużyc – ludzie, grody, miasta” jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska – Saksonia 2014–2020.

Das Projekt „1000 Jahre Oberlausitz – Menschen, Burgen, Städte” wird von der Europäischen Union aus Mitteln des Europäischen Fonds für Regionale Entwicklung im Rahmen des Kooperationsprogramms INTERREG Polen – Sachsen 2014–2020 finanziert.

Dalsze informacje: /
Weitere Informationen sowie Veranstaltungsanzeigen:

www.1000lusatia.eu

